

Oponentský posudek doktorské disertační práce

Mgr. Markéta Riebová. *Básník a kronikář. Reflexe hispanoamerické skutečnosti v prozaických textech Octavia Paze a Carlose Monsiváise. Praha 2011. 136 str.*

Předkládaná disertační práce Markéty Riebové je v mnoha ohledech průkopnická. V české hispanistice už tím, že se vedle díla dobře známého Octavia Paze věnuje svébytnému literárnímu odkazu dalšího pozoruhodného Mexičana – Carlose Monsiváise. Markéta Riebová se už dříve zasloužila o jeho první ucelenější uvedení do českého kulturního povědomí výběrem z knihy publicistických próz a esejů *Obřady chaosu* (1995, česky 2006).

Pokus o soustavnější kritický vhled do Monsiváiseva myšlenkového světa a jeho výrazových prostředků je však hodný pozornosti i z pohledu, který přesahuje český kontext. Jak sama doktorandka podotýká v úvodu své práce, rozsáhlé dílo Carlose Monsiváise (1938-2010) se dočkalo prvních vážných kritických studií až na počátku jednadvacátého století a je i dnes nedoceno. Její práce tedy patří k těm, které usilují o splacení tohoto pomyslného dluhu.

Pokud jde o Octavia Paze (1914-1998), korpus prací zabývajících se jeho osobností a dílem je neobyčejně rozsáhlý (a nemyslím si, na rozdíl od autorky disertační práce, že v něm výrazně převažují studie věnované Pazově poezii, zatímco jeho eseje zůstávají ve stínu kritického zájmu). Ale je nesporné, že Markéta Riebová zvolila šťastnou perspektivu, jak na Pazovu esejistickou tvorbu nově nahlédnout a vztáhnout ji k dílu Monsiváisevu.

Jak uvádí v „Úvodu“, východiskem se pro ni stala polemika obou spisovatelů z roku 1977 a následné ohlasy, kritické úvahy a studie o zásadní rozdílnosti Pazovy a Monsiváisevy interpretace mexické historie a společnosti i jejich pojetí literatury. Riebová tuto rozdílnost nepopírá, ale přijímá ji pouze jako základ pro hledání celistvějšího obrazu vývoje mexického (hispanoamerického) myšlení o dějinném smyslu společenského vývoje, roli intelektuálů a literatury.

Disertační práci člení na tři kapitoly. V první, nazvané „Metafora a ironie“, se věnuje dvěma dílům vydaným v roce 1970, která reagovala na klíčovou událost mexických moderních dějin – studentské bouře roku 1968 a jejich krvavé potlačení na náměstí Tlatelolco v hlavním mexickém městě: esej *Kritika pyramidy* Octavia Paze a souboru kronik *Nezapomenutelné dny* Carlose Monsiváise. Název kapitoly je výstižný (obecně lze říci, že autorce se daří postihnout titulem jednotlivých oddílů a částí disertace v jakési obrazné významové zkratce nejen jejich obsah, ale i základní směřování a vyústění úvah o daném problému). Události z Tlatelolca, jejich příčiny a důsledky jsou – přes základní shodné kritický a odmítavý postoj obou spisovatelů – ve zmíněných dílech interpretovány odlišně. Markéta Riebová sleduje precizně, detailně a přesvědčivě tuto odlišnost v několika rovinách – události samé jako dějinného faktu, jejího mytického podloží a metaforického přesahu, i jako tříště dílčích příběhů, ale zejména jejího slovesného uchopení a přetavení v literární tvar. Zřetelně zde vystupují rozdíly Pazova celostního, mýtizujícího univerzalizmu vyjádřeného básnickým obrazem a Monsiváisevy ironizující polyfonie, která postihuje v narativně-reportážním záznamu fragmentárnost světa a dějin, aniž by rezignovala na étos kritiky. Z těchto rozdílu vyplývá i odlišná komunikace spisovatele se čtenářem, která vychází z jiného pojetí role intelektuála a smyslu literatury a vede k volbě odlišných literárních forem.

Těm je věnována druhá kapitola, „Esej a kronika“. Obě tyto formy jsou pomezí a hybridní, ne snadno určitelné a definovatelné a přitom obě jsou dnes již součástí kánonu hispanoamerické literatury. Zatímco hispanoamerickému esejí byla věnována zejména v posledním čtvrtstoletí značná kritická a teoretická pozornost, kronika je na tom hůře. Odráží se to i v úvahách Markéty Riebové. Tam, kde usiluje o vymezení eseje (obecně i v jeho

specificky hispanoamerické podobě), může se opřít o spolehlivé průvodce (Adorno, Zea, Gómez Martínez, Ainsa, Housková). Reflexe kroniky je převážně novějšího data, je rozptýlenější a parciálnější. Jednotlivé studie často stanoví jako obecně platné konstitutivní rysy kroniky dílčí nebo náhodné charakteristiky, příznačné pro určité období, jistou literaturu nebo daného autora. Příznačné je kolísání v časovém, prostorovém i žánrovém vymezení kroniky v pracích, na něž se Riebová odvolává (Estébanez Calderón, Eganová, Jörgensenová): od jisté bezbřehosti (antická kronika, středověká španělská kronika, hispanoamerická koloniální kronika, hispanoamerická nebo mexická publicistika 20. století) až po definice založené výlučně na Monsiváisových textech. Překvapuje, že se nebere v potaz význam hispanoamerického modernismu na přelomu 19. a 20. století, v němž se kronika utváří jako nová forma na pomezí publicistiky a krásné literatury, ve které se pojí smysl pro hodnověrný fakt s imaginací, reportážní aktuálnost s výpravností, ironie s básnivostí, kritický duch s úsilím o estetický účín. Např. ve studiích Lindy Eganové věnovaných mexické kronice a Carlosu Monsiváisovi (alespoň v těch pasážích, na něž Riebová odkazuje) jsou jména významných mexických modernistů Gutiérrezze Nájery, Urbiny a Nerva pouze letmo zmíněna (51) v souvislosti s mexickou liberální tradicí a ve společenství jiných generačně i esteticky vzdálených Mexičanů (přitom třeba kroniky Manuela Gutiérrezze Nájery představují významný precedens ke kronikám Monsiváisovým - městskou tematikou, humorem a ironií, zkoumáním žánrových dispozic).

Jestliže snaha o obecné vymezení kroniky dokládá jistou „neusazenost“ názorů na tuto formu, tam, kde se Markéta Riebová zabývá již konkrétně povahou Monsiváisovy kroniky (spojení vysoké a nízké kultury, karneval, intertextualita, polyfonie), její soudy nabývají na přesvědčivé jistotě. Tu pak potvrzuje v závěrečné, nejrozsáhlejší části druhé kapitoly nazvané „Autor a vypravěč“.

Vychází v ní z povšechného konstatování základního rozdílu mezi jedním svrchovaným autorským hlasem Pazových esejů a mnohohlasím různých typů vypravěčů v Monsiváisově kronice. V následující analytické komparaci dobře zvolených textů, v nichž se oba tvůrci zabývají stejným problémem – „pnutím mezi povrchní snahou o modernost a hluboce konzervativním založením mexické společnosti“ (58) - podrobně ukazuje, v čem se liší naléhavě kazatelský a obrazný diskurz Pazových esejů od zdánlivě autorsky neúčastného a nezprostředkovaného vyjevování situací v Monsiváisových kronikách. K nim se přesouvá těžiště rozborů, v nichž Markéta Riebová prokazuje důvěrnou znalost Monsiváisovy poetiky (tu dokládají také zdařilé překlady do češtiny), založené na proměnách vypravěčů, střídání promluvových pásem, prolínání hlasů, jež samy podrývají svou věrohodnost v groteskním defilé maškar, na vrstvení ironie a sarkasmu.

V závěrečné třetí kapitole, pojmenované opět symbolicky – parafrází titulu slavného Pazova eseje – „Labyrint mexické duše“, se Riebová vrací k tématům, jichž se opakovaně dotkla již v předchozích částech: mexické národní povaze, národní kultuře a její dvojznačnosti, vztahu oficiální, populární a masové kultury, podílu intelektuálních elit, zejména spisovatelů, na utváření národního vědomí a naopak: zpětnému působení těchto fenoménů na jejich vlastní tvorbu. Je zřejmé, že autorka disertace tady výrazně překračuje pole „pouhé“ reflexe Pazova a Monsiváisova díla a jejich porovnání. Tím nechci říci, že ji opouští. Právě naopak. Zasloučeně komentuje Pazův *Labyrint samoty* ve vztahu k mexické historii i modernitě a ozřejmuje jeho významovou mnohohrstevnatost prostřednictvím unikátního čtenáře: Carlose Monsiváise a jeho několikeré, do běhu času rozložené recepce a reflexe tohoto paradigmatického textu. Dobrá orientace v mexických politických, sociálních a kulturních dějinách, umožňuje Riebové rozkrývat jemné předivo vztahů mezi Pazovým textem (jako literárním vyjádřením jistého souboru ideí, zkušeností a emocí), skutečností, kterou tento text reflektuje, a dalšími reflexemi této reflexe v textech Monsiváisových (1978, 1989, 2000), které jsou opět výrazem jak jeho „idearia“ a „imaginaria“ tak proměn mexické

skutečnosti. Proměny národního společenství a jeho sebeuvědomění – více či méně autentického nebo přímo falešného – jsou předmětem dalších úvah v podkapitolách „Melodrama jako řešení“ a „Dvě tváře populární kultury“.

Obě jsou, podobně jako úvod k celé kapitole, příznačně uvedeny slokami jedné z písní proslulého zpěváka a filmového herce Jorge Negreta, miláčka národa a ikony mexictví. Markéta Riebová nemohla volit lépe. V jeho osobě (a jeho rolích a písních) se symbolicky setkávají mnohé z modelových atributů mexictví, nad nimiž se zamýšlejí oba zkoumaní autoři (není nezajímavé, že na Negretově svatbě v roce 1953 s Marií Félixovou, neméně slavnou mexickou herečkou, spolutvůrkyní zlaté éry mexického filmu, byl jedním z hostů i Octavio Paz): chlapáctví, které pohrdá životem i smrtí, láska k vlasti, věrnost tradici. Ale nejen to. Popularita Jorge Negreta byla zároveň plodem nových moderních médií – rozhlasu, filmu (mexického i hollywoodského) a plodila nové fenomény jako např. davovou hysterii, potvrzení národních „hodnot“ v sebeidentifikaci davu se zbožňovaným idolem, rozpuštění historické paměti v melodramatu.

Napětí mezi tradicí a modernitou, vysokou, lidovou a populární kulturou, autenticitou národní kultury a její ideologizovanou oficiální tváří sleduje Markéta Riebová u tří konceptů - samoty, smrti a hrdinství - pokládaných za klíčové atributy mexictví. S oporou v pracích Rogera Bartry ukazuje, jak se tyto koncepty, odtržené od konkrétní historické a společenské situace Mexika, postupně petrifikují a vyprazdňují a jak se k nim odlišně upínají různé vrstvy národní společnosti v potřebě svého sebepotvrzení.

V souladu s teorií Rollanda Barthesa o vzniku mýtů Riebová pak kriticky zkoumá posouvání významů na úrovni jazyka a úrovni mýtu u dvou historických fenoménů, které modelově reprezentují snahy o výklad mexické národní povahy a kterými se zabývají jak Octavio Paz tak Carlos Monsiváis. Na jedné straně je to postava Malinche, symbolizující zrod mestického Mexika po španělském dobytí Nového světa, na straně druhé nový kulturně-spoločenský jev 20. století, tzv. pachucos, výstřední, neadaptovaná a revoltující mládež, která se zformovala ve 30. a 40. letech ve společenství mexických přistěhovalců v USA.

Celá tato kapitola svědčí o tom, že Markéta Riebová se bezpečně pohybuje nejen na poli literárně-kritickém a historickém, ale také v oblasti kulturních studií. Je možné, že výklad významových posunů v procesu mýtizace Malinche a „pachucos“ by vyzněl stejně přesvědčivě i bez příslušných tabulek a že vymezení termínu „populární kultura“ (poznámka na str. 110) mohlo přijít dříve, ale jsou to jen náměty k úvaze na okraj. Důležité je, že ani zde autorka neopouští základní téma disertace. Naopak - důslednou konfrontací Pazova a Monsiváisova výkladu výše zmíněných fenoménů mexické historie klene jakýsi pomyslný oblouk. Vrací se k východisku svých úvah, polemice mezi Pazem a Monsiváísem o smyslu a dosahu událostí z roku 1968 pro pochopení Mexika, jeho státnosti, klíčových momentů jeho historie, tradice a modernity, kulturní identity. Znovu si klade otázku po souvislostech mezi způsoby myšlení obou spisovatelů a literárními formami, kterými se vyjadřují.

Dochází k závěru, v němž na prvním místě poukazuje na shodnou potřebu obou tvůrců kriticky se zamýšlet nad mexickou podstatou. A dále shrnuje rozdíly v cestách, kterými se ubírají. Paz chápe mexickou esenci jako výslednici sváru protikladných sil, vyrůstajících ze společného duchovního a kulturního základu, a vyjadřuje ji v scelující metafoře, která zpětně modeluje její podobu. Monsiváisovi je vlastní demaskující ironie, s níž boří stereotypní nehybné modely národního vědomí a obnovuje jeho autenticitu v chaosu každodennosti a proměnlivosti projevů populární kultury, v „intrahistorii, která přesahuje oficiální historickou paměť“ (121).

Disertační práce Mgr. Markéty Riebové je vyzrálou interdisciplinární studií. Autorka dobře pracuje s rozsáhlou kritickou literaturou, má smysl pro strukturaci svého zkoumání, přesvědčivě argumentuje, výborně formuluje. Je nesporně přínosná, a to nejen v kritickém

rozkrytí Pazova a zejména Monsiváisova díla, ale také v oblasti mexických kulturních studií. Bylo by dobré, kdyby mohla být v nějaké podobě publikována.

Plně odpovídá požadavkům kladeným na doktorské disertační práce. Souhlasím s tím, aby byla předložena k obhajobě.

Praha 29. 5. 2011

Doc. PhDr. Hedvika Vydrová